

אורי גורן

משני צדי הקריפטו*

* קריפטו : חבוי, סודי, נסתר

Uri Goren
On The Two Sides of The Crypto

אורי גורן
משני צדי הקריפטו

© 2008 כל הזכויות שמורות למחבר

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם,
לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט,
בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני
או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחבר.

עיצוב גראפי ועימוד: גרינהויז – הרצליה

פרק ב

אקסודוס

הלילות חמים ונעימים בריביירה הצרפתית בשלהי יולי. אונייה שעל סיפונה כ-4,500 איש מחכה להפליג מהנמל. היא ממתינה לסירה שתכוון אותה ותסמן לה את הנתיב ותוציא אותה לים הפתוח. הספן של הסירה המובילה לא מגיע. שליח יצא לביתו, להביאו. צוות האונייה מתוח, מציץ בעצבנות בשעון. כבר בבוקר התברר כי הבריטים זיהו את הספינה בנמל סט, במערב הריביירה, ודרשו משלטונות צרפת לעכב אותה מלצאת לדרך. הצרפתים משתהים: מצבם של נוסעי הספינה, פליטים יהודים בדרכם לארץ ישראל, נוגע ללבם. הם מוכנים להעלים עין, לא לעצור בעד הספינה מלהפליג.

השעות נוקפות. חייבים לצאת הלילה. רב-החובל של הספינה, קברניט ארץ-ישראלי צעיר, איש ההגנה בשם אייק (יצחק) אהרונוביץ, מחליט לצאת בכוחות עצמו, בחסות החשכה, ללא סירה מובילה. ביציאה מהנמל עולה הספינה על תלולית חול, ספק שרטון. במאמץ רב נחלצים, וממשיכים. זוהי ראשיתה של דרך ארוכה, שהיתה לאחד הסיפורים המרגשים והמשמעותיים בהיסטוריה של העם היהודי. סיפורה של הספינה יציאת אירופה – תש"ז הידועה יותר בכינויה

הלועזי – אקסודוס, מתחיל חודשים קודם, בהכנות לקראת ההפלגה. ביוני 1946 שירתי במחנה המעפילים שכונה "תל צופים", שהיה ממוקם בטירה הצופה אל נמל העיירה לה-סיוטה (La Ciotat), כארבעים קילומטר מזרחית למרסיי שבריביירה הצרפתית. עיירת נמל זו שימשה נמל יציאה לכמה ספינות מעפילים. ימים ספורים לאחר הפלגתה של אחת מאוניות המעפילים מנמל העיירה, התחלנו להכין את המקום למחזור הבא. יצאנו אני וכמה מחברי לשיט בסירת מנוע קטנה שעמדה לרשותנו לסייר במפרץ הסמוך. בשובנו, ראינו קבוצת נערות שוחות במפרצון הקטן שהיה בתחום המחנה, בבגדי ים מאולתרים. כשהתקרבנו, התברר שהבנות הן חלק מקבוצת מועמדים להפלגה באוניית המעפילים הבאה. הקבוצה כולה, כעשרים בחורות ובחורים, ניגשה מיד ביוזמתה ובחריצות רבה, לסייע בארגון המחנה ובניקיונו. הם עבדו במיומנות ובהתלהבות. הם הגיעו מההכשרה של תנועת "הבונים" שבאנגליה, ואנו שמחנו לבואם. ביניהם היתה גם מרגה, וכמו שקורה בין אנשים צעירים, נוצרו ביני ובינה קשרי ידידות. תוך זמן-מה למדתי שמרגה הגיעה מגרמניה לאנגליה, חודשים ספורים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, במסגרת ה-Kindertransport, מבצע שהביא 10,000 ילדים יתומים או יתומים-למחצה מגרמניה לאנגליה ב-1939. אחרי טלטולים על פני אנגליה, הגיעה מרגה להכשרה של תנועת "הבונים" בדרום-מערב האי הבריטי, שם עבדה בעבודה חקלאית קשה. כשנה לאחר סיום המלחמה הגיעו חלק מחברי ההכשרה, והיא ביניהם, לדרום צרפת בדרכם ארצה. מרגה משכה את תשומת לבי. היא היתה נערה יפת תואר (ועד היום היא אישה כזו!) ופניה הקרינו תבונה. חברות יפה נרקמה ביננו אז ונמשכת עד היום. הנהלת המוסד לעלייה ב', בתיאום עם ראשי שירות הקשר בארץ, החליטה להכשיר דוברי עברית מקרב המיועדים לעלייה כאלחוטנים ("גדעונים"). מרגה וכמה מחברי קבוצתה, יחד עם כעשרה חברים

נוספים מקבוצות אחרות, השתתפו בקורס ובסיומו הצטרפו כחברים לצוות המוסד לעלייה ולפליים. מרגה עסקה יחד איתי בהכנת מעפילי האונייה אקסודוס להפלגה.

ההתארגנות והטיפול ב-4,500 המעפילים חייבו פעילות מורכבת ושונה מהרגיל. במהלך מאי-יוני 1947 החלו לזרום לאזור מרסיי מאות פליטים יהודים מדי שבוע. המוסד לעלייה ב' ותנועת ה"חלוץ" שכרו משלטונות צרפת את מחנה גרנד-ארנס (Grand Arénas), ששימש מחנה שבויים ופליטים בתקופת מלחמת הצרפתים בוויטנאם. על צוות הניהול שהורכב מימאים, גדעונים ושליחים אחרים, הוטל הטיפול בניקוי ובארגון המחנה לקליטת כ-3,500 מעפילים. יתר אלף המעפילים שוכנו במחנות שונים שכבר פעלו באזור.

בינתיים הגיעה האונייה והמפקד המיועד – יוסי הראל, לנמל סט (Sète) שבדרום צרפת, השוכן כמאתיים קילומטר מערבה למרסיי. יוסי הראל כבר רכש ניסיון בפיקוד על אונייה עם מספר מעפילים גדול; הוא פקד על כנסת ישראל ועליה קרוב ל-4,000 מעפילים שהפליגה מיוגוסלביה בסוף 1946. עלי הוטל לנהל את 4,500 המעפילים שיועדו להפליג באקסודוס. משימה לא פשוטה שביצעתי בתיאום הדוק עם יוסי הראל. המעפילים שהגיעו למחנה אורגנו בקבוצות, בהתאם לתאים שבהם היו אמורים להתגורר באונייה, כדי שחיי היומיום במחנה יתנהלו במתכונת הצפויה בעת שהייה בים. לכל קבוצה התמנה מנהל, וחלוקת המזון ויתר הפעילויות בוצעו באופן דומה ככל האפשר לזה שהיה אמור להיות בעת ההפלגה. השתדלנו ככל שניתן לשמור על המסגרות הקבוצתיות (שכוננו "קיבוצים") וכך לשמור על מורל הקבוצה ולעודד את גיבושה החברתי.

כל קבוצה הפרישה כמה מחבריה לפעילות הכללית כמו שמירה, סדרנים, ניקיון וכו'. לקראת ארגון העלייה לאונייה קיבלה כל קבוצה תג ובו הסיפון שלה ומספרי התאים. סידור זה הוכיח את עצמו:

העלייה לאונייה נעשתה במהירות ובסדר מופתי, בעזרת סדרנים שתודרכו ותורגלו לכך. הוא גם הקל על ההסתגלות למשטר באונייה. אנשי המוסד במרסיי, שמריה צמרת (שכונה רודי), אבי שורץ ואחרים, היו מופקדים על הקשרים (הידידותיים מאוד!) עם השלטונות, על אספקת המזון וכל הצרכים הלוגיסטיים. גורם חשוב ביותר היה ארגון הג'וינט היהודי-אמריקני, שסיפק את המימון הדרוש, המזון הביגוד וכו'. ימים ספורים לפני מועד ההפלגה המתוכנן פרצה שביתה של ארגון נהגי המשאיות בצרפת ונשקפה סכנת שיבושים בהסעת המעפילים ממחנותיהם לנמל היציאה. אבל מעז יצא מתוק: הודות לקשרים המצוינים של אנשי המוסד עם האיגודים המקצועיים הצרפתיים, ניתן אישור ל-150 נהגי משאיות לבצע את המשימה. הודות לשביתה הכללית היו כבישי הגישה לנמל סט – העמוסים לעיפה בדרך-כלל – פנויים לחלוטין.

תוכנית ההסעה בשעות הלילה בוצעה בסדר ובלוח זמנים מדויק. בבוקר ה-10 ביולי היתה אקסודוס מוכנה להפלגה ואנחנו – צוות החוף – חזרנו למרסיי. אבל אז החלה דרמה מרתקת: שלטונות בריטניה תבעו מממשלת צרפת למנוע את ההפלגה. צוות האונייה, שברובו הורכב מאנשי ים יהודים מארצות הברית ובראשם רב-החובל הישראלי הצעיר – אייק אהרונוביץ, עקפו את האיסור ובמבצע נועז חמקו מהנמל והפליגו מזרחה.

האונייה הגיעה לחופי הארץ אך נלכדה בידי הצי הבריטי. המעפילים הועברו לשלוש אוניות גירוש והוחזרו לנמל פורט דה-בוק (Port-de-Bouc), הממוקם סמוך לנמל היציאה סט שבדרום צרפת. אניות הגירוש הגיעו לפורט דה-בוק ב-31 ביולי 1947. במשך שלושה שבועות סירבו המעפילים להתפנות מאוניות הגירוש ושלטונות צרפת סירבו לפנותם בכפייה. מרגה, ששהתה במחנה ההכנה במרסיי, נטלה חלק חשוב בטיפול באותם המעפילים, כשהיא משמשת "אחות"

ומקשרת. היא הגיעה לספינות יום־יום, עם הסירות שהביאו גם רופא, אספקת מזון ומי שתייה. בתום שלושה שבועות הורתה ממשלת בריטניה לאוניותיה להפליג לנמל המבורג שבגרמניה (שהיתה אז תחת כיבוש בריטי). שם הורדו המעפילים מהאוניות ונכלאו במחנות מעצר בריטיים על אדמת גרמניה. תוך זמן קצר יחסית הם שוחררו ומצאו את דרכם שוב לחופי הים התיכון, משם הגיעו בדרכים שונות לארץ.

פורט דה־בוק, בדרך לאניות הגרוש - אוגוסט 1947
מימין לשמאל: אלפרד - מלווה מ"החלוץ", עתונאית אמריקאית,
מרגה, נחום הלל

אקסודוס היתה האונייה עם מספר המעפילים הגדול ביותר שהפליגה מצרפת. רוב אוניות המעפילים שהפליגו מצרפת עד אז נשאו על סיפונן מאות מעפילים בלבד (למעט הלטרון שהפליגה מנמל לה־סיוטה באוקטובר 1946 עם כ־1200 מעפילים).

פורט דה־בוק, 1947

מימין לשמאל: (יושבים) גד הילב, שאול ביבר, (עומדים) וילי רוטקו, ניסן לויתן, מרגה במדי אחות, יושב משמאל: יאיר ברקה

אחרי שישים שנה: "כולנו אקסודוס"

מזה זמן רב תכננו מרגה ואני לשוב ולבקר במקום שבו נפגשנו, כתיירים. ההזדמנות המתאימה צצה מכיוון לא צפוי, ואפשרה לנו לראות את המקומות ולשחזר את החוויות.

לציון שישים שנה ליציאת האונייה אקסודוס מנמל סט שבצרפת הכין הערוץ השני של הטלוויזיה הצרפתית (France II) סרט תיעודי באורך מלא, המתאר בנאמנות את סיפור האונייה. לטובת הדור הצעיר, כדאי להזכיר כי הסיפור זכה לפרסום רב עם צאת ספרו של ליאון יוריס, בשם אקסודוס, שעל בסיסו הפיק בשנות השישים אוטו פרמינג'ר (מפיק אמריקני ידוע) סרט עלילה מסחרי באותו השם.

הסרט, בכיכובו של השחקן המפורסם פול ניומן, סיפר סיפור שהתבסס על קורות האונייה, אם כי השתמש לשם כך גם בעובדות היסטוריות השאלות מסיפוריהן של אוניות אחרות שגורשו לקפריסין. למען הצדק ההיסטורי, ראוי לציין את תרומתם ההסברתית העצומה של הספר ושל הסרט, שגרמו להפצת הסיפור המרגש בעולם כולו ועוררו את דעת הקהל להבנה ולתמיכה בהכרה במדינת ישראל כבית לעם היהודי.

הסרט התייעודי נולד במוחו ובעטו של במאי צרפתי צעיר (ז'אן-מישל ווקייה), שהוקסם מסיפור אקסודוס. הבמאי הצרפתי הכיר את הסיפור מהסרט האמריקני. הוא חיפש חומר בספריות שונות על אודות התקופה ועל האונייה והופתע לגלות שלא קיים סרט דוקומנטרי נאמן, ושהסיפור האמיתי מורכב ומזעזע אפילו יותר מזה שהוצג בסרט המסחרי. הוא כתב תסריט חדש, בחר להשתמש בחומר ראיות שנאסף ממי שהיה שם, מעפילים ופעילי פל-ים כאחד, כמו גם בסרטים תיעודיים של רשתות החדשות בעולם כולו, שעקבו בזמן אמיתי אחר תלאות המעפילים. צוות מפיקי הסרט הגיע לביתנו ובמשך כמה שעות שמע וצילם את סיפורנו. בסיום הצילום, כשהצוות כבר היה במכונית בדרכו הלאה, פנה אלינו הבמאי ושאל אם נסכים לבוא, כאורחים שלהם, לדרום צרפת כדי להמשיך שם בצילום במקומות האירוע.

ההצעה נשמעה לנו כחלום טוב שלא פיללנו שיתגשם. החברה המפיקה הזמינה כמה ממעפילי האונייה ושלושה מאנשי פל-ים שלקחו חלק באודיסאה, לשם צילומים במקומות ההתרחשות: נמל היציאה סט, ונמל פורט דה-בוק שאליו חזרו אוניות הגירוש לפני שהמשיכו לנמל המבורג שבגרמניה.

בנמל סט בצרפת: לקראת הפלגת האקסודוס, 12 ביולי 1947.
אורי מכוון את עליית המעפילים

בנמל סט בצרפת: שישים שנה אחרי, 12 ביולי 2007,
במהלך צילום הסרט

בראשית יולי 2007 הגענו למרסיי, יחד עם כמה ממעפילי האונייה. התמקמנו במלון סמוך לעיר פורט דה-בוק. למחרת יצאנו לנמל שאליו הגיעו בדיוק לפני שישים שנה אוניות הגירוש הבריטיות, אלה שהחזירו לאירופה את 4,500 המעפילים מאקסודוס באקט סמלי ומרושע. בעיר התקבלנו בהתרגשות על ידי ראש העירייה, בחורה מקסימה כבת עשרים וחמש ואיתה נכבדי העיר וקהל רב. רק אז התברר לנו שתושבי העיר, כמו גם העם הצרפתי כולו, גאים מאוד בסיוע החשוב שהגישו בשעתו למעפילים. הובהר לנו שפרשת אקסודוס היתה – ובצדק רב – פרק חשוב בהיסטוריה של העיר.

ואמנם, הסיוע שנתנו המקומיים לפליטים – ששהו בנמל העיירה כעשרים יום – על סיפון אוניות הגירוש, היה חשוב ומשמעותי ביותר. הוא כלל עזרה רפואית, תרופות, מזון ומים, אך יותר מכול הוא כלל תמיכה מורלית במאבק המעפילים, שסירבו, כזכור, לרדת מהאוניות. בכיכר העיר נערך טקס מרשים עם נאומים ומפגשים עם הדור הצעיר וגם עם כמה אנשים שהכרנו אז. ביניהם היה הרופא שטיפל במסירות רבה בחולים שהיו על אוניות הגירוש. פגשנו גם במלחים שהפליגו אז מדי יום בסירות הגרר והביאו לאוניות הגירוש מזון, תרופות וגם את מרגה, שהיתה המקשרת בין אנשינו בחוף לפעילי המעפילים על האוניות. רק כאן, אחרי שישים שנה, נודע לנו שמרגה כונתה על ידם "המרגלת", כיוון שלא ידעו להסביר את תפקידה של הפליטה-האחות-האלחוטנית שדיברה עברית והוטה עם פעילי הפל-ים, וגרמנית ואנגלית עם המעפילים. במקום ערכו לכבודנו ארוחת צהריים מכובדת ונעימה. בתום האירועים והצילומים חזרנו למרסיי, שם נערכה לכבודנו קבלת פנים חמה של נכבדי הקהילה היהודית בעיר. גם שם פגשנו בכמה אנשים שהיו פעילים בשעתם ושסייעו לאקסודוס ולאוניות מעפילים נוספות שהפליגו מדרום צרפת. יום נוסף הוקדש לביקור בתערוכה מרשימה ומקיפה, שהוכנה על ידי הנהלת העיר

מרסיי, ושם הוצגו תולדות היהדות באירופה במאות האחרונות וסיפור אקסודוס. משם המשכנו ליום צילומים בעיירה סט, שממנה כאמור הפליגה האוניה בדיוק לפני שישים שנה. לכל הקבוצה ובמיוחד למרגה ולי, היה זה ביקור מרגש ונעים ביותר.

מפיקת הסרט והבמאי, עם כמה מעוזרי ההפקה, הגיעו לישראל לקראת הקרנות טרום-הבכורה שהתקיימו ב-20 בנובמבר 2007 במרכז קהילתי באשדוד, לפני קהל שרובו עולים חדשים מצרפת המתגוררים בעיר, וכן במחנה עתלית. הסרט, שנקרא כולנו אקסודוס, הוקרן בערוץ השני הצרפתי ב-29 בנובמבר, לציון יום השנה להחלטת האו"ם על תוכנית החלוקה. מפיקי הסרט מצפים שהוא יוקרן בעתיד הקרוב בבתי-הקולנוע ובטלוויזיה בישראל.

במאי ז'אן-מישל ווקייה, עם מרגה ואורי בכיתם, בעת ביקור בארץ לקראת הקרנת הבכורה. נובמבר 2007